

۱. مقدمه و بیان مسئله

یکی از مهم‌ترین مناسک دینی مذهب تشیع، عزاداری است که پیشینه طولانی دارد. علمای مذهبی همواره ضمن ارشاد و هدایت مردم و تلاش برای بازگویی وقایع عاشورا برای مردم در قالب وعظ و سخنرانی، از ساختار کلی تعزیه و روضه‌خوانی حمایت کرده و حتی‌الامکان مقید به حضور در این مراسم بوده‌اند. برگزاری تعزیه در طول تاریخ با استقبال عمومی روبه‌رو بوده و مردم همواره از این مراسم به‌منزله مناسک مذهبی که به قول کالینز انرژی احساسی تولید می‌کند، یا به قول یونگ «منجر به دگرگونی مذهبی افراد مشارکت‌کننده شده» (یونگ، ۱۳۶۸، ص ۸۱)، و موجبات توبه را فراهم می‌آورد، حمایت کرده‌اند. مصداق بارز این حمایت را می‌توان در مشارکت مردم برای تکیه‌سازی و حسینیه‌سازی در طول تاریخ مشاهده کرد.

هرچند نوحه از زمان آغاز خود با فراز و نشیب‌های فراوانی در زمینه نحوه اجرا روبه‌رو بوده است و در دوره‌های تاریخی گوناگون جنبه‌هایی از اجرای آن رواج داشته، ذکر مصیبت اهل بیت علیهم‌السلام به‌منزله تم اصلی نوحه در طول تاریخ حفظ شده است. با اینکه در طول تاریخ گاهی برای افزایش تأثیر نوحه بر عزاداران، و با توجه به لقب قتیل‌العبراتی که عزاداران به امام حسین علیه‌السلام داده بودند، مداحان اغراق‌هایی را نیز وارد نوحه می‌کرده‌اند، این پدیده کمتر مورد انتقاد واقع می‌شد. به‌جرت می‌توان گفت که نخستین انتقادات رسمی از نوحه و روضه سنتی را شهید مطهری انجام داد. وی به‌منزله نماینده متفکران دینی جامعه، در کتاب *حماسه حسینی* به انتقاد از این روضه‌خوانی سنتی پرداخت و خواستار مقابله با افزایش چنین روندی در عزاداری‌ها شد (مطهری، ۱۳۶۸، ج ۲، ص ۸۴).

در طول دوران جنگ تحمیلی نوحه به‌منزله یکی از عوامل ایجاد شور در جوانان برای حضور در جنگ عمل کرد و آهنگ‌های مداحان مشهوری همچون *آهنگران* و *کویت‌پور* محبوبیتی عام یافت. هرچند این مداحان از شیوه سنتی در نوحه‌های خود استفاده می‌کردند، زمینه را برای بازگویی مسائل اجتماعی و جنگ در قالبی غیر از متن عاشورا و نیز برای افول ضریب نفوذ نوحه سنتی فراهم آوردند. با پایان جنگ تحمیلی از یک سو، و افول ضریب نفوذ نوحه سنتی از سوی دیگر، مداحی مرتبط با جنگ و جبهه و ذکر مصیبت کم‌کم جای خود را به مداحی پاپ داد که این روند با جریانات دوم خرداد و ظهور داعیه‌های جامعه مدنی در ایران به اوج خود رسید؛ به‌گونه‌ای که مداحان پاپ بدون در نظر گرفتن مباحث مرتبط با عاشورا و ذکر مصیبت، از واژگان و ریتم نامأنوس با عزاداری استفاده کردند. بررسی‌ها نشان می‌دهند که نوحه‌های جدید از محتوای

تقدس‌زدایی نرم از عزاداری با نوحه پاپ

اکبر طالب‌پور / استادیار جامعه‌شناسی دانشگاه آیت‌الله العظمی بروجردی

دریافت: ۱۳۹۳/۰۵/۲۲ - پذیرش: ۱۳۹۳/۱۱/۱۳

چکیده

تقدس‌زدایی نرم از عزاداری با پاپ شدن نوحه‌ها در دو دهه اخیر روندی شتابان گرفته است. استفاده از موسیقی پاپ غربی در اجرای نوحه و استفاده از اصطلاحات ویژه غیردینی با سبک محاوره‌ای و آزاد ساختن عزاداری از تقیدات مذهبی، دو عامل مهم تقدیس‌زدایی از عزاداری دینی می‌باشد. این دو عامل، با هوشمندی ویژه‌ای از طریق قدرت نرم بر عزاداران اعمال شده، نگرش عزاداران را با تغییراتی همراه ساخته است. این مقاله، تأثیر موسیقی پاپ به‌منزله یکی از نمادهای قدرت نرم غربی در پاپ نمودن نوحه، و تأثیر آن را در تغییر ارزشی عزاداران بررسی می‌کند. ۲۰۰ کلیپ فارسی و ترکی، که در فاصله سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۲ اجرا شده، استفاده از تکنیک تحلیل محتوای کمی بررسی شدند. نتایج پژوهش نشان می‌دهند که اولاً تقارن معناداری میان مفاهیم مرتبط با نوحه عاری از تقدس در بین نمونه‌های آماری هر دو زبان وجود دارد که نشانگر فاصله گرفتن نوحه از متن مذهبی، و تقدس‌زدایی از نوحه است. ثانیاً همگرایی میان نوحه‌های فارسی و ترکی در زمینه تقدس‌زدایی مشاهده می‌شود.

کلیدواژه‌ها: نوحه، مناسک دینی، پاپ شدن نوحه، قدرت نرم، تحلیل احتمال وقوع.

تقدس خالی‌اند و در سبک پاپ اجرا می‌شوند که این امر مایه نگرانی روحانیان و زعمای مذهبی است. در سالیان اخیر افرادی همچون آیت‌الله امینی، آیت‌الله مکارم شیرازی و مرحوم آیت‌الله فاضل لنکرانی از مداحی مدرن انتقاد کرده‌اند (بهار، ۱۳۹۰، ص ۲۲۱) و خواستار تبعیت عزاداران از نوحه‌های سنتی مبتنی بر ذکر مصیبت اهل بیت علیهم‌السلام شده‌اند.

در واقع نسل جدید به شیوه خود عزاداری می‌کند و به عبارت دیگر، نسل شکلات‌خور آموزه‌های نسل سنج‌خور و نقل‌خور را قبول ندارد (نقیب‌زاده، ۱۳۸۳) و به دنبال آن است که راهی دیگر در عزاداری در پیش گیرد؛ اما به نظر می‌رسد عمق تغییرات در این زمینه بیش از حد مجاز است و نوحه در سال‌های اخیر از مدار اصلی خود خارج شده است.

مطالعات بین‌المللی افرادی چون رونالد اینگلههارت، رابرت پاتنام و گروه اروپایی برای پژوهش یک‌پارچه اجتماعی، حاکی از تغییر نگرش جوانان در سطح بین‌المللی است. در تمام دنیا از سویی مواردی همچون مشارکت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و اعتماد اجتماعی در میان جوانان کاهش یافته و از سوی دیگر مواردی همچون فردگرایی، مادی‌گرایی و نارضایتی افزایش یافته است (پاتنام، ۲۰۰۰، ص ۱۴۰، ۲۶۰، ۲۷۳ و ۲۱۹). این امر کمابیش در تمام دنیا رواج دارد و جوان ایرانی نیز از این امر مستثنا نیست.

در نگاه نخست به نظر می‌رسد که تغییر ذائقه جوانان پدیده‌ای جهان‌شمول است؛ اما بررسی نشریات، رسانه‌ها، انیمیشن‌ها و فیلم‌های خارجی نشانگر آن است که این تغییر ذائقه با برنامه‌ریزی‌ای منسجم به منظور استفاده از قدرت نرم برای تسخیر قلوب جوانان، به‌ویژه در کشورهای جهان سوم از سوی کشورهای غربی رخ می‌دهد. غربیان به منظور افزایش شمار جوانان جهان‌وطن با گرایش‌های مبتنی بر اعلامیه جهانی حقوق بشر، در حوزه‌های بسیاری فعالیت می‌کنند و این دامنه، تقریباً همه شئون زندگی فردی و اجتماعی از قبیل کنترل جمعیت، زندگی دختران و پسران بدون عقد رسمی در کنار یکدیگر، زندگی شبانه در شهرهای بزرگ و استفاده از واژگان انگلیسی در محاورات روزمره جوانان را دربر می‌گیرد. در مقاله پیش‌رو، پاپ شدن نوحه را به‌منزله یکی از حوزه‌های نفوذ قدرت نرم غربی، که به منظور تقدس‌زدایی از عزاداری رهبری شده است، با استفاده از تکنیک تحلیل احتمال وقوع بررسی کرده‌ایم. پاپ شدن نوحه تنها به تغییر ریتم نوحه (تند شدن ریتم و تبدیل از ماژور به مینور) مربوط نیست و معنا و محتوای نوحه را نیز دربر می‌گیرد. در این پژوهش در صدد پاسخ به این پرسش‌هاییم: اولاً تحلیل تقارن نوحه فارسی از منظر تقدس‌گرایی یا تقدس‌زدایی به چه سمتی است؟ ثانیاً تحلیل

تقارن نوحه ترکی از حیث تقدس‌گرایی یا تقدس‌زدایی به چه سمتی است؟ ثالثاً آیا میان نوحه‌های فارسی و ترکی در زمینه تقدس‌زدایی همگرایی دیده می‌شود یا خیر؟ رابعاً قدرت نرم غربی چه تأثیری بر تغییر ذائقه نوحه و مداحی در ایران دارد؟

۲. بررسی پیشینه موضوع

۱. کوثری (۱۳۸۷) در مقاله خود با عنوان «مداحی و موسیقی پاپ دینی در ایران» اشاره دارد که رواج موسیقی پاپ در سومین دهه انقلاب، تنها در حوزه موسیقی نیست، بلکه گسترش استفاده از آن در مراسم مداحی مذهبی هم به چشم می‌خورد. وی معتقد است گسترش موسیقی پاپ دینی، نشانگر پیروزی مداحی به‌منزله شکلی مردم‌پسند از عزاداری در دوران پس از انقلاب است. مداحان در سبک‌های سنتی، نقشی ثانویه در عزاداری داشتند، اما پس از انقلاب به دلیل نیاز به ایجاد هیجان برای رزمندگان، کارکردی مستقل در عزاداری پیدا کردند. این روند پس از جنگ نیز ادامه یافت، و مداحان به گروهی مستقل، که شأن اجتماعی جدیدی یافته بودند، تبدیل شدند؛

۲. فیاض و رحمانی (۱۳۸۵)، در مقاله‌ای با موضوع «مناسک عزاداری و گفت‌وگو کربلا در دین‌ورزی اقشار فرودست شهری با روش مشاهده مشارکتی»، به بررسی سبک جدید مداحی و عزاداری پرداخته‌اند. نویسندگان نتیجه‌گیری می‌کنند که گفت‌وگو کربلا در صورت‌بندی جدید وجه عرفانی، شورانگیز و ارجاع به درون را اصل قرار داده و همه نمادها در بستر این جریان تولید و تفسیر می‌شوند. رفتار، کلام، نحوه مداحی، و محتوای مداحی مدرن با سازوکارهای درونی این گفت‌وگو، معنا و توجیه دینی و مقدس می‌یابد که ممکن است درست نباشد؛

۳. مظاهری (۱۳۸۷) در کتاب *رسانه شیعه* به رابطه عزاداری و تغییر و تحولات آن با وضعیت سیاسی، فرهنگی و اجتماعی هر عصر، پرداخته است. نویسنده بسترهای اجتماعی و فرهنگی‌ای را که در هر عصر سبب ظهور آیین یا صورت جدید عزاداری می‌شوند، بررسی می‌کند. او با پرداختن به گونه‌های مختلف هیئت‌ها، به الگویی تلفیقی و چندبعدی با عنوان «مدل ساختی- کارکردی» رسیده است. بر اساس این الگو، هیئت‌های مذهبی معاصر را می‌توان در سه دسته سنتی، انقلابی و عامه‌پسند، و گونه فرعی شبه‌هیئت‌ها قرار داد؛

۴. بهار و کاهپرده (۱۳۸۸)، در مقاله‌ای با عنوان «تحول نقش واعظ و مداح در اجرای مناسک عا شورا» معتقدند مداحان عناصر اصلی گرداننده عزاداری هستند که الگوهای جدیدی نمایش مذهبی را در قالب‌های نو و جذاب هنری عرضه می‌کنند. نویسندگان در پژوهش خود

ویژگی‌های متون مورد استفاده مداحان را با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا بررسی کرده‌اند. آنان معتقدند داده‌های به‌دست‌آمده از نمونه‌ها نشان می‌دهد که هریک از مداحان، سبک، شعر، تکیه‌کلام و حتی موسیقی ویژه خود را ارائه می‌کنند. این مداحان، علاوه بر داشتن صدای خوب، موسیقی جذابی را در نوحه‌ها به کار می‌برند.

۳. بررسی چارچوب نظری مسئله

دورکیم علی‌رغم تأکیدی که بر کارکرد مثبت مناسک دارد، به نقش مناسک در هنجار شکنی هم اشاره می‌کند (دورکیم، ۱۳۸۳، ص ۱۳۷). به‌زعم وی چون سنن و آداب دینی در مراسم مذهبی با شورآفرینی‌های ویژه همراه‌اند، کنشگران با این شورآفرینی نوعی احساس تطهیر و نزدیکی به خدا می‌کنند. این امر سبب نوعی کامیابی و نشاط مشارکت‌کنندگان در مناسک می‌شود. دورکیم معتقد است مناسک نمایشی و تفریحات جمعی آن‌قدر به هم نزدیک‌اند که گذار از مناسک به تفریحات، بی‌آنکه پیوستگی از بین برود، ممکن است.

به نظر همیلتون، مشارکت در مراسم و مناسک در دنیای جدید را باید با تأملاتی ویژه در نظر گرفت. در جامعه جدید نمی‌توان پذیرفت که شرکت‌کنندگان در مناسک بدون اطلاع از نسبت عملکردشان و با انگیزه‌های یک سره متفاوت این مراسم را برگزار کنند. دست‌کم در دین اسلام، بنا بر مشاهدات، این فرض متنفی است (همیلتون، ۱۳۷۷، ص ۲۰۱).

گیرتر معتقد است تغییر و دگرگونی مناسک دینی در ازای رابطه متقابل مناسک و فرهنگ رخ می‌دهد، به‌گونه‌ای که میان فرهنگ و کنش کنشگران، تعاملی پایدار و مستمر وجود دارد. همان‌گونه که نظام فرهنگی، کنش‌ها را می‌سازد یا بدان‌ها شکل و جهت می‌دهد، کنش‌ها نیز در شکل‌گیری، تغییر، جهت‌دهی و تداوم نظام فرهنگی نقش تعیین‌کننده دارند. به‌زعم وی باید معلوم شود چه نوع عقاید و اعمالی، چه نوع ایمانی را در چه شرایطی پشتیبانی می‌کنند. برای این کار، توضیح و تفسیر باورها، عقاید، اعمال یا نهادها بسنده نیست، بلکه باید مشخص کنیم که باورها، اعمال و نهادهای خاص چگونه و به چه وسیله‌ای ادامه حیات داده و حتی مانع ایمان دینی متفاوت شده‌اند (گیرتر و حسامی، ۱۳۸۲).

برگر می‌گوید: در جهان مدرن بخش‌های مختلف جامعه و به‌تبع آن، تجربیات گوناگون افراد، توسط نظام‌های معنایی متفاوت و بعضاً متضادی اداره می‌شوند. در نتیجه، فرد با دنیایی روبه‌رو می‌شود که در

آن، نمادها و تعاریف دینی دگرگون و حتی گاه انکار شده‌اند. نخستین پیامد چنین وضعیت متکثری، خصوصی شدن دین است. در چنین شرایطی فرد با آگاهی از عدم اقبال دیگران به عقاید و باورهایش درمی‌یابد که نباید آنها را در عرصه عمومی بروز دهد. با افزایش این روند، دین گام‌به‌گام از عرصه عمومی جامعه رخت بر می‌بندد و دیگر با نمادها و تعاریف دینی از واقعیت سخنی گفته نمی‌شود. این روند به کاهش نفوذ دین در جامعه می‌انجامد. سرانجام دین تسلط خود را بر جامعه از دست می‌دهد و عرصه عمومی تحت سیطره عقاید و ایدئولوژی‌های مدنی‌ای درمی‌آید که یا فاقد محتوای دینی‌اند و یا اشاره‌ای مبهم به دین دارند. با ورود عنصر ترجیح و انتخاب در حوزه دین، در عرصه عمومی جامعه، تفاسیر گوناگونی از دین ظهور می‌یابند و در نتیجه سبک‌های دین‌داری به شیوه جدید پدید می‌آیند (برگر و همکاران، ۱۳۸۱، ص ۱۱۶). بنابراین مناسک و آیین‌های دینی از محتوای مذهبی خود کاملاً تهی می‌گردند و تنها پوسته ظاهری آنها حفظ می‌شود.

بارهایم، رسانه‌های شدن روابط اجتماعی و ظهور ابزارهای نمایش‌دهنده را از عوامل اصلی بحران آیین و مناسک در دنیای معاصر می‌داند (بارهایم، ۱۳۸۲، ص ۱۶۲). به نظر او، هنگامی که زندگی اجتماعی به صورت عادی تداوم می‌یابد، مناسک به طور ظاهری و سطحی، تلاشی برای حفظ اعتقاد به قدرت جمعی به‌شمار می‌آیند؛ اما وقتی زندگی اجتماعی با ناامیدی روبه‌رو می‌شود، مناسک فرصت می‌یابند که هم به ابزار و هم فرصتی برای احیای اعتماد به گروه و در نتیجه، احیای آرمان‌های اجتماعی تبدیل شوند. در این حالت، مناسک رویدادی نمایشی تلقی می‌شوند. بارهایم معتقد است که مناسک با از دست دادن قدرت خود در الهام‌بخشی افراد و در نتیجه، بازتولید انرژی اجتماعی و بسیج توده‌ها، بسیار نمایش‌محور می‌شوند و بر کارکردهای هنری و فعالیت‌های نمایشی تأکید می‌ورزند. به عبارت دیگر، عناصر هنری از حاشیه مناسک به کانون آن وارد می‌شوند.

نظریه قدرت نرم جوزف نای: به نظر می‌رسد استفاده از قدرت نرم با تأسیس سازمان ملل و به طور مشخص از زمان تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر آغاز شده باشد؛ اما عمدتاً مباحث مربوط به استفاده از رسانه‌ها برای ایجاد دهکده جهانی از سال ۱۹۹۰ میلادی به بعد آغاز شده و امریکا در طول ۲۴ سال گذشته پس از فروپاشی شوروی سابق پیوسته کوشیده است تا به نوعی فرهنگ امریکایی را در دنیا به منزله تنها فرهنگ غالب جهانی معرفی کند. استفاده از قدرت نرم تنها ویژه رسانه‌ها نیست و شامل طیف گسترده‌ای از بورس‌های تحصیلی تا فیلم‌های هالیوودی می‌شود؛ اما ما به طور مشخص بر روی نوحه متمرکز شده‌ایم.

۴. روش تحقیق

پژوهش پیش‌رو، بر اساس استفاده از تکنیک تحلیل محتوای کمی و پیمایش انجام شده است. تحلیل محتوای کمی عبارت است از: آزمون نظام‌مند و تکرارپذیر نمادهای ارتباطی‌ای که طی آن، ارزش‌های عددی بر اساس قوانین معتبر اندازه‌گیری، به متن نسبت داده می‌شوند و سپس، با استفاده از روش‌های آماری، روابط میان آن ارزش‌ها تحلیل می‌شود که تکنیک تحلیل احتمال وقوع، یکی از روش‌های تحلیل محتوای کمی است.

در پژوهش پیش‌رو، نوحه‌های پاپ ایرانی (فارسی و ترکی) از منظر دارا بودن مضامینی چون آموزه‌های دینی، آموزه‌های اخلاقی، آموزه‌های معرفتی، عشق زمینی و مجازی، عبارات عاطفی و احساسی، عبارات سخیف، عبارات سلطنتی، عبارات موهوم^۱، ریتم نوحه، و عبارات مرتبط با تحریف تاریخی مورد بررسی و تحلیل تقارن قرار گرفته‌اند و مشخص شده است که قرار گرفتن این مضامین در کنار یکدیگر، تا چه حد تصادفی و یا معنادار بوده است. برای بررسی این امر از مجموع ۲۰۰۰ کلیپ نوحه فارسی و ترکی به‌منزله جامعه آماری پژوهش، ده درصد با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی به عنوان نمونه آماری انتخاب شد؛ به این ترتیب که دویست کلیپ نوحه ایرانی (۱۰۰ کلیپ فارسی و ۱۰۰ کلیپ ترکی)^۲ که در فاصله سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۲ اجرا شده‌اند، با بهره‌گیری از تکنیک تحلیل محتوای کمی مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

کلیپ‌های مورد بررسی با استفاده از روش تحلیل تقارن، از جنبه تقارن در مضامین یادشده بررسی شدند و با استفاده از آزمون خی‌دو با توجه به فراوانی‌های مورد انتظار و مشاهده‌شده، تقارن‌سنجی به انجام رسیده است.

دلیل استفاده از مفاهیم یاد شده این بوده است که مفاهیم مرتبط با عشق زمینی و مجازی، عبارات عاطفی و احساسی، عبارات سخیف، عبارات سلطنتی، عبارات موهوم، ریتم تند و تحریف تاریخ، همگی در موسیقی پاپ غربی دیده می‌شوند؛ در حالی که در نوحه سنتی بیشتر از مفاهیم آموزه‌های اخلاقی و معرفتی استفاده می‌شود، هرچند ممکن است تحریف تاریخی نیز در آن وجود داشته باشد.

مداحانی که کلیپ‌هایشان در این پژوهش بررسی شده است، در نوحه فارسی شامل آقایان سیدجواد ذاکر، حسین سیب‌سرخ، حمید علیمی، عینی‌فر، عبدالرضا هلالی، مهدی مختاری،

قدرت نرم غربی که نخستین بار جوزف نای آن را مطرح ساخت به دنبال تأثیرگذاری بر رفتار دیگران و ایجاد هم‌نوایی ملل جهان با فرهنگ آنگلوساکسون غربی است. به واسطه توانایی ایجاد ترجیحات رفتاری، می‌توان از دارایی‌های نامشهود مانند شخصیت جذاب، ارزش‌ها، نهادها، و چشم‌اندازی که اقتدار اخلاقی و مشروع تلقی می‌شود، استفاده کرد (نای، ۲۰۰۴، الف، ص ۲۳). به نظر نای رهبران جنگ نرم از سه شیوه برای متقاعد ساختن مخاطبان خود استفاده می‌کنند: ۱. ترسیم آینده مطلوب، ۲. استفاده از هوش هیجانی با استفاده از بازیگران خوب، ۳. ایجاد ارتباطات جذاب با استفاده از کلمات، نمادها و افراد خاص (نای، ۲۰۰۶، ص ۷۴).

استفاده از قدرت نرم به منظور تغییر الگوهای اجتماعی و رفتاری مسبوق و ایجاد الگوهای رفتاری جدید در جامعه است. هرچند این الگوها مواردی همچون جراحی‌های زیبایی تا نوع پوشش، تغییر در الگوهای خانوادگی و تغییر در حوزه دین و ایدئولوژی را دربر می‌گیرد، به شکلی کاملاً زیرکانه در قالب چارچوب‌هایی بدین شرح اجرا می‌شود: ۱. پذیرش اقتدار جهانی و جهانی شدن، ۲. ترویج سکولاریزم، ۳. ترویج کاهش هویت ملی، ۴. ترویج نئولیبرالیسم (با تأکید بر فردگرایی محض) (عباس‌زاده و همکاران، ۱۳۹۰).

این حوزه‌های چهارگانه زیرحوزه‌های دیگری نیز دارند؛ برای مثال زیرحوزه‌هایی همچون ترویج سبک زندگی غربی، ریختن قبح فرهنگی برخی مسائل، ترویج خرافه‌های شرک‌آلود، ترویج جادوگری به‌ویژه جادوگری سیاه و ترسیم آخرالزمان ساختگی، از جمله مواردی است که با ترویج سکولاریزم مرتبط‌اند!

با توجه به نظریه قدرت نرم می‌توان اذعان کرد که فرهنگ غربی از طریق تزریق موسیقی پاپ به نوحه، به دنبال تغییر ارزش‌های جوان ایرانی با استفاده از نمادهای ویژه است. این نمادها هم تغییر واژگانی در نوحه را شامل می‌شود، هم تغییر ریتم نوحه را دربر می‌گیرد و مهم‌تر از همه اینها تغییر ارزش‌های جوان ایرانی را دربر دارد که منجر به تغییر فرهنگی و در نهایت تهاجم فرهنگی می‌شود.

به منظور تبیین موضوع مورد مطالعه پژوهش، از نظریات دورکیم (تبدیل مناسک به تفریح)، گیرتز (دین به‌مثابه نظام فرهنگی)، برگر (تهی شدن مناسک از محتوای دینی) و باره‌ایم (تغییر مناسک دینی و نمایش محور شدن آن) به‌منزله چهارچوب نظری برای پاپ شدن نوحه، و نیز از نظریه جوزف نای درباره استفاده از قدرت نرم غربی استفاده شده است.

جواد مقدم و اسلام میرزایی، و در نوحه ترکی شامل آقایان نادر جوادی، بهزاد حسینی، جواد رسولی، هادی رسول‌زاده، داوود علیزاده، شهزاد عیسی‌پور، امین مقدم و محمد منصوری است.

برای بررسی میزان تأثیر قدرت نرم غربی بر تغییر ارزشی عزاداران نوحه پاپ، ۲۰۰ نفر از عزاداران به صورت تصادفی به پرسش‌هایی درباره آموزه‌های دینی و فرهنگ غربی پاسخ داده‌اند تا از این طریق نشان داده شود که اولاً میزان آشنایی پاسخ‌گویان در هر دو حوزه یادشده چقدر است و ثانیاً آیا آشنایی با هر کدام از این دو حوزه معرفتی، گرایش به نوحه ویژه‌ای را موجب می‌شود یا خیر؟ در این زمینه نخست میزان دانش پاسخ‌گویان در زمینه اصول دین، اسامی ائمه، احادیث، ادعیه اسلامی و شخصیت‌های مذهبی و نیز آشنایی پاسخ‌گویان با سکولاریزم، بازیگران غربی، سبک‌های موسیقی غربی، خوانندگان غربی و فیسبوک مورد سنجش قرار گرفت و سپس علاقه آنان به نوحه پاپ یا سنتی سنجیده شد.

فراوانی عبارات و تحلیل احتمال وقوع مفاهیم موردنظر در کلیپ‌های فارسی و ترکی، در سه بخش تحلیل و مقایسه شده است. در بخش چهارم تحلیل نیز به بررسی میزان تأثیر قدرت نرم غربی بر عزاداران نوحه پاپ پرداخته‌ایم.

الف. بررسی فراوانی مفاهیم موردنظر در کلیپ‌های فارسی و ترکی: فراوانی مفاهیم و آموزه‌های دینی، اخلاقی، و معرفتی، مفاهیم مرتبط با عشق زمینی و مجازی، عبارات عاطفی و احساسی، عبارات سخیف، عبارات سلطنتی، عبارات موهوم، عبارات مرتبط با تحریف تاریخی، و ریتم نوحه در کلیپ‌های فارسی و ترکی در جدول ۱ در قالب جدول فراوانی مفاهیم کلیپ‌های نوحه فارسی و ترکی آمده است.

جدول ۱. فراوانی مفاهیم کلیپ‌های نوحه فارسی و ترکی (نتایج بررسی ۱۰۰ کلیپ)

ریتم	تحریف تاریخی	عبارات موهوم	عبارات سلطنتی	عبارات سخیف	عبارات عاطفی احساسی	عشق زمینی و مجازی	آموزه معرفتی	آموزه اخلاقی	آموزه دینی	
۷۲	۷۵	۸۰	۸۵	۹۰	۷۰	۶۵	۳۰	۳۵	۲۰	فراوانی در کلیپ‌های فارسی
۶۸	۵۵	۸۵	۸۰	۶۵	۹۰	۷۰	۲۸	۳۶	۳۰	فراوانی در کلیپ‌های ترکی

همان‌گونه که نتایج جدول نشان می‌دهند، عبارات سخیف، سلطنتی و موهوم از کاربرد بیشتری در

کلیپ‌های بررسی‌شده فارسی برخوردار بوده‌اند، درحالی‌که آموزه‌های اخلاقی، معرفتی و دینی دارای کمترین کاربرد در این کلیپ‌ها بوده‌اند. این امر نشانگر حرکت نوحه فارسی به سمت پاپ شدن و تقدس‌زدایی در سال‌های اخیر است و به همان روند نرمی اشاره می‌کند که طی آن، نوحه فارسی از محتوای خود تهی شده و در حال فرار از تقدس است.

همچنین نتایج جدول نشان می‌دهند که عبارات عاطفی و احساسی، موهوم و سلطنتی از کاربرد بیشتری در کلیپ‌های بررسی‌شده ترکی برخوردار بوده‌اند، درحالی‌که عبارات حاوی آموزه‌های معرفتی، دینی و اخلاقی کمترین کاربرد را داشته‌اند. این امر نیز نشانگر حرکت نوحه ترکی به سمت پاپ شدن و تقدس‌زدایی در سال‌های اخیر است. به منظور بررسی دقیق‌تر تقارن عبارات موردنظر، بایسته است احتمال وقوع این عبارات سنجیده شود؛

ب. بررسی تحلیل تقارن مفاهیم یادشده در کلیپ‌های فارسی: بررسی تقارن مفاهیم مدنظر، در جدول ۲ در قالب جدول ماتریس احتمال وقوع آمده است.

جدول ۲. جدول احتمال وقوع عبارات کاربردی در نوحه فارسی (بر حسب درصد)

ریتم	تحریف تاریخی	عبارات موهوم	عبارات سلطنتی	عبارات سخیف	عبارات عاطفی احساسی	عشق زمینی و مجازی	آموزه معرفتی	آموزه اخلاقی	آموزه دینی	
۱۴/۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۴	۱۳	۶	۷	—	آموزه دینی
۲۵/۲	۲۶/۲	۲۸	۲۹/۷	۳۱/۵	۲۴/۵	۲۲/۷	۱۰/۵	—	۵	آموزه اخلاقی
۲۱/۶	۲۲/۵	۲۴	۲۵/۵	۲۷	۲۱	۱۹/۵	—	۱۰	۵	آموزه معرفتی
۴۶/۸	۴۸/۷	۵۲	۵۵/۲	۵۸/۵	۴۵/۵	—	۲۲	۲۵	۲۰	عشق زمینی و مجازی
۵۰/۴	۵۲/۵	۵۶	*۹۵/۵	۶۳	—	۶۵	۲۰	۳۰	۲۸	عبارات عاطفی احساسی
۶۴/۸	۶۷/۵	۷۲	۷۶/۵	—	۸۸	۸۴	۲۲	۲۵	۱۵	عبارات سخیف
۶۱/۲	۶۳/۷	۶۸	—	۹۳	۸۴	۸۰	۲۰	۲۴	۱۲	عبارات سلطنتی
۵۷/۶	۶۰	—	۷۵	۹۲	۸۲	۷۹	۱۳	۱۸	۱۰	عبارات موهوم
۵۴	—	۶۸	۹۰	۷۷	۶۰	۶۸	۱۵	۱۶	۹	تحریف تاریخی
—	۸۵	۸۲	۸۸	۸۹	۷۸	۷۵	۱۴	۱۵	۱۰	ریتم تند

با توجه به نتایج این جدول و با توجه به اینکه در صورتی که اعداد واقعی از اعداد انتظاری به علاوه و منهای انحراف معیار بزرگ‌تر باشند می‌توان نتیجه‌گیری کرد که بین دو مفهوم تقارن وجود دارد. بنابراین با توجه به داده‌های جدول ۲ می‌توان گفت که مفاهیم زیر در نوحه‌های فارسی مورد بررسی، تقارن معنادار است و ناشی از تصادف نیست:

- آموزه‌های دینی و عبارات عاطفی احساسی،

- عشق زمینی و مجازی و عبارات عاطفی احساسی، عبارات سخیف، عبارات سلطنتی، عبارات موهوم، و ریتم تند،

- عشق زمینی و مجازی و عبارات عاطفی احساسی، عبارات سلطنتی، عبارات سخیف، عبارات موهوم، و ریتم تند،

- عبارات سخیف و عبارات سلطنتی، عبارات موهوم، و ریتم تند،

- عبارات سلطنتی و تحریف تاریخی،

- عبارات سلطنتی و ریتم تند،

- عبارات موهوم و ریتم تند،

- تحریف تاریخی و ریتم تند.

با توجه به این تقارن‌ها می‌توان نتیجه‌گیری کرد:

در نوحه‌های فارسی مورد بررسی تقارن معناداری میان عبارات مربوط به عشق زمینی، عاطفی، سلطنتی، سخیف و موهوم با ریتم تند نوحه وجود دارد. این امر نشانگر این است که اولاً آموزه‌های مطرح‌شده در نوحه‌های فارسی تقارنی با آموزه‌های دینی، اخلاقی و معرفتی ندارند؛ ثانیاً این موارد با شأن واقعه کربلا در تضادند؛ ثالثاً این نوحه‌ها در سبک پاپ اجرا شده‌اند و رابعاً به نظر می‌رسد قدرت نرم غربی، به شکل ترویج موسیقی پاپ غرب از طریق این نوحه‌ها کاملاً اعمال شده است. بنابراین در یک کلام می‌توان گفت که نوحه‌های فارسی مورد بررسی با توجه به آنچه مطرح ساخته‌اند در راستای تقدس‌زدایی حرکت کرده‌اند؛

ج. بررسی تحلیل تقارن مفاهیم یاد شده در کلیپ‌های ترکی: تقارن مفاهیم مزبور در کلیپ‌های

ترکی مورد بررسی در جدول ۳ در قالب جدول ماتریس احتمال وقوع آمده است.

جدول ۳. جدول احتمال وقوع عبارات کاربردی در نوحه ترکی (بر حسب درصد)

ریم تند	تحریف تاریخی	عبارات موهوم	عبارات سلطنتی	عبارات سخیف	عبارات عاطفی احساسی	عشق زمینی و مجازی	آموزه معرفتی	آموزه اخلاقی	آموزه دینی	
۲۰/۴	۱۶/۵	۲۵/۵	۲۴	۱۹/۵	۲۷	۲۱	۸/۴	۱۰/۸	_	آموزه دینی
۲۴/۵	۱۹/۸	۳۰/۶	۲۸/۸	۲۳/۴	۳۲/۴	۲۵/۲	۱۰/۰۸	_	۱۰	آموزه اخلاقی
۱۹/۰۴	۱۵/۴	۲۳/۸	۲۲/۴	۱۸/۲	۲۵/۲	۱۹/۶	_	۱۴	۱۲	آموزه معرفتی
۴۷/۶	۳۸/۵	۵۹/۵	۵۶	۴۵/۵	۶۳	_	۲۶	۲۷	۲۵	عشق زمینی و مجازی
۶۱/۲	۴۹/۵	۷۶/۵	۷۲	۵۸/۵	_	۸۵	۳۳	۳۵	۳۰	عبارات عاطفی احساسی
۴۴/۲	۳۵/۷	۵۵/۲	۵۲	_	۸۲	۷۰	۳۰	۳۲	۲۶	عبارات سخیف
۵۴/۴	۴۴	۶۸	_	۷۶	۸۸	۸۱	۲۹	۲۳	۲۰	عبارات سلطنتی
۵۷/۸	۴۶/۷	_	۷۲	۸۲	۸۰	۶۵	۳۰	۵۶	۲۸	عبارات موهوم
۳۷/۴	_	۷۴	۷۰	۵۲	۷۵	۶۴	۱۸	۲۰	۳۵	تحریف تاریخی
_	۶۵	۸۱	۷۹	۷۳	۸۶	۷۲	۲۶	۲۸	۳۰	ریتم تند

با توجه به نتایج جدول فوق و با توجه به اینکه در صورتی که اعداد واقعی از اعداد انتظاری به علاوه و منهای انحراف معیار بزرگ‌تر باشند، می‌توان نتیجه‌گیری کرد که بین دو مفهوم تقارن وجود دارد. بنابراین با توجه به داده‌های این جدول می‌توان گفت: میان مفاهیم زیر در نوحه‌های ترکی مورد بررسی تقارن معنادار است و ناشی از تصادف نیست:

- آموزه‌های اخلاقی و عبارات موهوم،

- عشق زمینی و مجازی و عبارات عاطفی احساسی، عبارات سخیف، عبارات سلطنتی، تحریف تاریخی، و ریتم تند،

- عبارات عاطفی احساسی و عبارات سخیف، تحریف تاریخی، و ریتم تند،

- عبارات سخیف و عبارات سلطنتی، عبارات موهوم، و ریتم تند،

- عبارات سلطنتی و تحریف تاریخی، و ریتم تند،

- عبارات موهوم و تحریف تاریخی، و ریتم تند،

- تحریف تاریخی و ریتم تند.

با توجه به این تقارن‌ها می‌توان نتیجه گرفت که در نوحه‌های ترکی مورد بررسی، تقارن معناداری میان عبارات مربوط به عشق زمینی و عاطفی، عبارات سلطنتی، سخیف و موهوم و نیز تحریف تاریخی با ریتم تند نوحه وجود دارد. این امر نشانگر آن است که:

اولاً آموزه‌های مطرح‌شده در نوحه‌های ترکی تقارنی با آموزه‌های دینی، اخلاقی و معرفتی ندارند؛

ثانیاً این موارد با شأن واقعۀ کربلا در تضادند؛

ثالثاً نوحه‌های ترکی مورد بررسی در سبک پاپ اجرا شده‌اند؛

رابعاً تحریف تاریخی در نوحه‌های ترکی بیشتر از نوحه‌های فارسی بوده است؛

خامساً به نظر می‌رسد قدرت نرم غربی، به شکل ترویج موسیقی پاپ غرب از طریق این نوحه‌ها کاملاً اعمال شده است.

بنابراین، در یک کلام می‌توان گفت:

نوحه‌های ترکی مورد بررسی با توجه به آنچه مطرح ساخته‌اند، در راستای تقدس‌زدایی حرکت کرده‌اند.

د. بررسی میزان تأثیر قدرت نرم غربی بر عزاداران نوحه پاپ: بررسی میزان تأثیر قدرت نرم غربی بر عزاداران در قالب جداول ۵ و ۶ آمده است؛

جدول ۴. میزان آشنایی عزاداران پاپ با آموزه‌های دینی (درصد)

آموزه‌های دینی	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
اصول دین	۴۲	۱۱	۲۳	۱۷	۷
اسامی ائمه	۴۷	۱۳	۱۴	۱۸	۸
احادیث	۶۳	۱۸	۸	۹	۲
ادعیه اسلامی	۷۲	۱۶	۴	۵	۳
شخصیت‌های مذهبی	۵۶	۱۴	۱۷	۷	۶
ضریب آشنایی کل	۵۶	۱۴/۴	۱۳/۲	۱۱/۲	۵/۲
میزان کل آشنایی	۱۶۹/۲				
آشنایی بر حسب طیف ۵تا۱	۱/۶۹				

همان‌گونه که نتایج جدول نشان می‌دهد متأسفانه میزان آشنایی عزاداران نوحه پاپ با آموزه‌های دینی در نمونه مورد بررسی در حد کم و بسیار کم بوده و ضریب آشنایی کلی پاسخ‌گویان با آموزه‌های دینی بسیار پایین بوده، در حدود ۱/۷ است.

جدول ۵. میزان آشنایی عزاداران پاپ با فرهنگ غربی (درصد)

آموزه‌های غربی	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد
سکولاریزم	۲۴	۳۱	۱۹	۱۷	۹
بازیگران غربی	۱۳	۲۲	۳۶	۱۶	۱۳
سبک‌های موسیقی غربی	۳۱	۱۸	۲۱	۲۲	۸
خوانندگان غربی	۱۷	۱۹	۲۸	۲۵	۱۱
فیسبک	۸	۵	۳۵	۲۴	۲۸
ضریب آشنایی کل	۱۸/۶	۱۹	۲۷/۸	۲۰/۸	۱۳/۸
میزان کل آشنایی	۲۹۲/۲				
آشنایی بر حسب طیف ۵تا۱	۲/۹۲				

همان‌گونه که نتایج جدول نشان می‌دهد متأسفانه میزان آشنایی عزاداران نوحه پاپ با آموزه‌های فرهنگ غربی در نمونه مورد بررسی در حد متوسط بوده، ضریب آشنایی کلی پاسخ‌گویان با آموزه‌های فرهنگ غربی در حدود ۳ است.

جدول ۶. میزان علاقه پاسخ‌گویان به نوحه سنتی / پاپ (درصد)

نوع نوحه	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد
سنتی	۳۴	۳۱	۱۹	۱۲	۴
پاپ	۳	۹	۱۱	۴۲	۳۵
ضریب علاقه به نوحه سنتی بر حسب طیف ۵تا۱	۲/۲۱				
ضریب علاقه به نوحه پاپ بر حسب طیف ۵تا۱	۳/۹۷				

همان‌گونه که نتایج جدول نشان می‌دهند ضریب علاقه به نوحه پاپ در میان عزاداران پاپ بسیار بیشتر از ضریب علاقه به نوحه سنتی است. به عبارت بهتر، میانگین علاقه عزاداران به نوحه پاپ در حد مطلوب و زیاد قرار دارد، درحالی‌که میانگین علاقه آنان به نوحه سنتی در حد پایینی است.

از بررسی جداول ۴ تا ۷ به‌روشنی مشخص می‌شود که اولاً متأسفانه میزان دانش کلی جامعه مورد بررسی پایین‌تر از حد متوسط قرار داشته است؛ ثانیاً دانش عمومی این جامعه در زمینه فرهنگ غربی با میانگین ۲/۹۲ بیش از دانش آنها درباره آموزه‌های دینی با میانگین ۱/۶۹ بوده است؛ ثالثاً با توجه به نتایج گفت هر چه میزان آشنایی عزاداران با فرهنگ غربی بیشتر شده به همان میزان از علاقه آنان به نوحه سنتی کم شده و در مقابل به علاقه آنان به نوحه پاپ افزوده شده است. این امر نشانه‌ای از همان قدرت نرمی است که فرهنگ غربی با استفاده از آن به دنبال تبدیل سبک نوحه به پاپ است.

۵. نتیجه‌گیری

به نظر می‌رسد نوحه در سالیان اخیر دچار تغییر و تحولات بسیاری شده که این امر شائبه اعمال قدرت نرم غربی از طریق تبدیل نوحه به موسیقی پاپ را تقویت کرده است. بررسی‌ها نشان می‌دهند که دو عامل بیرونی، نوحه را تهدید می‌کنند: ۱. استفاده از موسیقی پاپ غربی در اجرای نوحه (تغییر ریتم از ماژور به مینور) به مثابه ابزاری برای تغییر نگرش عزاداران؛ ۲. استفاده از اصطلاحات ویژه غیردینی با سبک محاوره‌ای و کوچه‌بازاری برای آزادسازی عزاداری از تقیدات مذهبی. این دو عامل تا حد فراوانی نگرش جوانان را نسبت به نوحه و عزاداری تغییر داده‌اند. در پژوهش پیش‌رو، به منظور واکاوی این مسئله، از سویی، به بررسی ۲۰۰ کلیپ نوحه فارسی و ترکی که در بین سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۹۲ شمسی اجرا شده بودند، پرداختیم و با استفاده از تکنیک تحلیل احتمال وقوع به این نتیجه رسیدیم که تقارنی معناداری میان عبارات مربوط به عشق زمینی و عاطفی، عبارات سلطنتی، سخیف و موهوم، و نیز تحریف تاریخی در نوحه‌های بررسی‌شده وجود دارد و درخور توجه اینکه همه این موارد تقارن معناداری با ریتم تند نوحه داشته‌اند. این امر نشانگر نفوذ موسیقی پاپ در نوحه است. مقایسه نوحه‌های فارسی و ترکی نشان داد که این نوحه‌ها از حیث تقارن، اختلاف چندانی با هم ندارند و یک همگرایی منطقی میان آنها دیده می‌شود. با این حال بررسی دقیق‌تر نشان داد که میزان تحریف تاریخی در نوحه‌های ترکی بیش از نوحه‌های فارسی است، درحالی‌که ریتم نوحه‌های فارسی تندتر از ریتم نوحه‌های ترکی است بود.

از سوی دیگر، با استفاده از روش پیمایش به بررسی دانش عزاداران جوان در زمینه آموزه‌های دینی و فرهنگ غربی پرداختیم که نتایج نشان دادند:

- میزان دانش کلی جامعه مورد بررسی پایین‌تر از حد متوسط قرار دارد؛

- دانش عمومی این جامعه در زمینه فرهنگ غربی با میانگین ۲/۹۲ بیش از دانش آنها درباره آموزه‌های دینی با میانگین ۱/۶۹ بوده است؛

با توجه به نتایج پیمایش می‌توان گفت هر چه میزان آشنایی عزاداران با فرهنگ غربی بیشتر شده به همان میزان از علاقه آنان به نوحه سنتی کاسته شده و در مقابل به علاقه آنان به نوحه پاپ افزوده شده است. این امر نشانه‌ای از همان قدرت نرمی است که فرهنگ غربی با استفاده از آن در پی تبدیل سبک نوحه به پاپ است.

با توجه به نتایجی که با استفاده از تحلیل تقارن و نیز با استفاده از پیمایش به دست آمده است، می‌توان ادعان داشت که در حال حاضر از سویی، نوحه از محتوای مذهبی پیشین تهی شده و در حال حرکت به سمت مراسم مناسکی صرف است و در صورت تداوم این روند، در سال‌های آتی شاهد اجرای مناسک نوحه توسط افرادی خواهیم بود که هیچ‌گونه گرایش مذهبی خاصی ندارند. بدین ترتیب نوحه از مفهوم اصلی خود فاصله می‌گیرد و در خدمت قدرت نرم غربی برای انتقال موسیقی پاپ و تغییر فرهنگی قرار خواهد گرفت. از سوی دیگر با توجه به تغییر نگرش و ارزش شرکت‌کنندگان در عزاداری، ادامه این روند با مخالفت مخاطبان روبه‌رو نخواهد شد، که این امر می‌تواند گروه مرجع جوانان را با مشکلات بنیادین روبه‌رو سازد و حتی منجر به موج‌سواری سیاسی توسط افراد و احزاب خاص شود. بنابراین ضرورت دارد که کارشناسان مذهبی در این زمینه تمهیداتی بیندیشند.

۱. جادوی سیاه به طور سنتی به استفاده از قدرت‌های مافوق طبیعی برای مقاصد شیطانی و خودخواه نظیر قتل یا سرقت گفته شده است. معمولاً لفظ جادوی سیاه توسط کسانی به کار می‌رود که این نوع جادوگری را تأیید نمی‌کنند. برخی به عنوان یک نظریه می‌گویند که تمام اشکال سحر و جادو محترم است و فرقی نمی‌کند فرد دنبال کدام نوع برود، بدون در نظر گرفتن رنگ (سفید، خاکستری و یا سیاه). این دیدگاه به طور کلی مرتبط با شیطان‌پرستی است. همچنین جادوی سیاه که از قدرت‌های تاریکی است، معمولاً از یک نقطه مسیر سمت چپ دیده می‌شود. که دقیقاً در تضاد با سحر و جادوی سفید است. همچنین در این نوع از جادو بیشتر از انواع طلسمات و با استفاده از اجساد و مواد مرده (گاهی نفرت‌انگیز و کثیف) مثل (خون، مو، پوست، مدفوع، ادرار، شراب و...) استفاده می‌شود. همچنین سحر و جادوی سیاه با سوء استفاده از مراسم مذهبی و یا کتاب‌های آسمانی، غیب‌گویی و دیوشناسی مرتبط است.

۲. منظور از عبارات سخیف مفاهیم و کلماتی همچون؛ کلب الرقیه، مجنون الحسین، مجنون العباس و... منظور از عبارات سلطنتی مفاهیمی همچون؛ من نوکرم تو اربابی، شاه حسین و... منظور از عبارات موهوم مفاهیمی همچون؛ آید به جهان اگر حسین دیگر هیئات برادری چون عباس آید، خدا یک ابالفضل آفریده و... منظور از عشق زمین کاربرد مفاهیمی همچون، چشمت مه و ملیحه، عاشق لباتم و... می‌باشد.

۳. به نظر نگارنده در سطح جهان تنها در سه زبان؛ ترکی، فارسی و عربی (در اینجا زیرشاخه‌های زبان تحت نفوذ زبان اصلی تلقی شده‌اند). نوحه اصیل وجود دارد و در سایر زبان‌ها مفهومی تحت عنوان نوحه به مرحله برساخت نرسیده‌اند.

منابع

بارهایم، گابریل، ۱۳۸۲، *فروپا شی و زوال امر قدسی - ناپهنجاری و بحران در مناسک، استوارت ام هوور و نات لاندبای، بازناندیشی درباره رسانه، دین و فرهنگ*، ترجمه مسعود آریایی، تهران، سروش.

برگر، پیترا و همکاران، ۱۳۸۱، *ذهن بی‌خانمان، آگاهی و نوسازی*، ترجمه محمد ساوجی، تهران، نی.

بهار، مهری و نسیم کاهیرده، ۱۳۸۸، «تحول نقش واعظ و مداح در اجرای مناسک عاشور (مطالعه موردی دزفول)»، *مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ش ۱۶، ص ۱-۲۴.

بهار، مهری، ۱۳۹۰، *مصرف و فرهنگ*، تهران، سمت.

دورکیم، امیل، ۱۳۸۳، *صور بنیانی حیات دینی*، ترجمه باقر پرهام، تهران، مرکز.

عباس‌زاده، محمد و همکاران، ۱۳۹۰، «مطالعه جامعه‌شناختی رسانه‌های جمعی به‌مثابه ابزاری در قدرت نرم (با تأکید بر انقلاب اسلامی)»، *مطالعات قدرت نرم*، سال اول، پیش شماره ۲، ص ۱۷-۴۱.

فیاض، ابراهیم و جبار رحمانی، ۱۳۸۵، «مناسک عزاداری و گفتمان کربلا در دین ورزی اقشار فرودست شهری»، *مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، ش ۶، ص ۵۷-۸۰.

کوثری، مسعود، ۱۳۸۷، *درآمدی بر موسیقی مردم‌پسند*، تهران، طرح آینده.

گیرتز، کلیفورد و فاضل حسامی، ۱۳۸۲، «اسلام، آن‌گونه که مشاهده کردم»، *معرفت*، ش ۷۲، ص ۸۸-۹۴.

مطهری، مرتضی، ۱۳۶۸، *حماسه حسینی*، تهران، صدرا.

مظاهری، محسن، ۱۳۸۷، *جامعه‌شناسی آیین‌های سوگواری و هیئت‌های مذهبی در ایران*، رسانه شیعه، تهران، بین‌الملل.

نقیب‌زاده، احمد، ۱۳۸۳، «پیامدهای اجتماعی انقطاع نسل‌ها»، *روزنامه وقایع اتفاقیه*، ۳ تیر.

همیلتون، ملکم، ۱۳۷۷، *جامعه‌شناسی دین*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، تیبان.

یونگ، کارل گوستاو، ۱۳۶۸، *چهار صورت مثالی: مادر، ولادت مجدد، روح و مکار*، ترجمه پروین فرامرزی، مشهد، آستان قدس رضوی.

Nye, J. S, 2004, *Power in the Global Information Age: From Realism to Globalization* Routledge.

Nye, J. S, 2004, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs.

Nye, J. S, 2006, *Understanding International Conflicts; an introduction to theory and history*, Pearson/ Longman, New York.

Putnam, R, 2000, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon and Schuster.